
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆՏՐՈՊՈՍՏԻՈԳԵՆԵԶԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ: ՄԱՐԴՈՒ ԾԱԳՄԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՌԱԶՄԻԿ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

Մարդու ծագման հիմնահարցի փիլիսոփայական վերլուծությունը ենթադրում է իրար հետ կապված մի շարք խնդիրների և հարցերի բացատրություն, որոնց մեջ ամենազվխավորը անտրոպոսոցիոգենեզի հիմնախնդիրն է, այսինքն՝ մարդու ծագման հարցը:

Խնդրի էությունը հանգում է այն հարցի պարզաբանմանը, թե երբ և ինչպես է առաջացել մարդը, և ինչպես են հարաբերում մարդու բնական ու հասարակական, անհատական և սոցիալական կողմերը: Գիտության և փիլիսոփայության մեջ մարդու ծագման հարցն առ այսօր եղել է ամենաբարդ, ամենավիճելի հարցը: Փիլիսոփաներն ու բնագետները փորձում են մարդու առաջացման գաղտնիքը փնտրել մարդկության նախապատմության խորհրդավոր ու հանելուկային շերտերում կամ կենսաբանական էվոլյուցիայի որակական թռիչքի մեջ, բնության «ստեղծագործական էվոլյուցիայի» հրաշքի մեջ: Գիտնականները կարծում են, որ կենդանուց դեպի մարդ անցումը, մարդու ձևավորումն ու լինելիությունը, ինչպես նաև հասարակական ձևավորումը չէին կարող ինչ-որ ակնթարթային իրադարձություն լինել, այլ դա բնական, աստիճանական զարգացման երկարատև գործընթաց է:

Մենք նպատակ չունենք քննարկելու մարդու ծագման վերաբերյալ գոյություն ունեցող զանազան տեսություններ և հիպոթեզներ (վարկածներ), այլ գիտությունների մեջ առավել ուշադրության արժանացած նատուրալիզմի (բնապաշտության) և սոցիոլոգիզմի (հասարակապաշտության) տեսական հայեցակետերը:

Նատուրալիզմի տեսության համաձայն՝ մարդն առաջացել է բնության երկարատև էվոլյուցիայի ընթացքում՝ որպես բնական էվոլյուցիայի զարգացման տրամաբանական ավարտ, որպես բոլոր կենդանի էակների կատարելատիպ, բնության զարդ, բնության հրաշք: Նատուրալիզմը մարդու ծագումը մեկնաբանում է որպես հատուկ տեսակի «ստեղծագործական էվոլյուցիայի

արդյունք»։ Բնապաշտպանական ուղղության մեջ մարդու ծագման հարցում բացարձակացվում է բնական գործոնի դերը, ընդգծվում է այն տեսակետը, որ բնական նախադրյալները մարդու գոյության անհրաժեշտ պայմաններն են, որոնք իրենցով պայմանավորում են ինչպես մարդու առաջացումը, այնպես էլ նրա հետագա զարգացումը։ Մարդու գենոտիպը նախասահմանված, ծրագրված է բնության մեջ, հաստատված բնության կողմից, հետևաբար հասարակությունը, կյանքի պայմաններն անզոր են փոխել այն, ինչ սահմանված է բնության հզոր ուժով։ Մարդը ծնվում է բնությունից և բնույթով միշտ մնում է որպես բնական էակ, քանի որ մարդու խառնվածքը, բնավորությունը, վարքն ու արարքներն ունեն իրենց բնական հիմքերը, այդ պատճառով էլ մարդու էությունը մնում է անփոփոխ։ Կենսաբանական ուղղության մեջ առաջ է քաշվում այն դրույթը, որ մարդը բնությունից ծնվում է չար, իր բնույթով ու էությամբ մնում է որպես գիշատիչ գազան, որն այլ մարդկանց հետ ունեցած հարաբերության ընթացքում առաջնորդվում է «մարդը մարդուն գայլ է», «մարդը մարդուն՝ թշնամի» սկզբունքներով։

Շելերը, ելնելով այն տեսակետից, որ մարդը ծագել է որպես կենդանական աշխարհի զարգացման ընդհանուր օրինաչափության արդյունք, նշում էր, որ «մարդը կենդանի է և հավերժ կմնա կենդանի»։ Ոչ միայն Շելերը, այլև կենսաբանական ուղղության մյուս ներկայացուցիչները՝ Հ.Պլեսները և Ա.Հելենը, կարծում են, որ մարդը, թեև ծագել է կենդանական աշխարհից, սակայն կենդանիների համեմատ «մարդը դեռևս չկազմակերպված կենդանի է», կենսաբանորեն «անկատար» և «անբավարար»։ Մ. Շելերը գտնում էր, որ մարդը կենսաբանական առումով «շեղում» է, որը հետ է մնացել իր զարգացման մեջ, և մարդու կյանքը մտել է փակուղի, հետևաբար նա բանական էվոլյուցիայի «պսակը» չէ, այլ «կիսակատար» կենդանի, ում մոտ կենսաբանական զարգացման ընդհատման պատճառով կենդանական բնազդի փոխարեն զարգացել է բանականությունը։ Բանականության շնորհիվ մարդը հաղթահարում է իր բնական սահմանափակությունը և ձգտում փոխել իր շրջակա միջավայրը։

Ա.Գելենը գտնում է, որ մարդու հոգևոր կողմը ոչ թե աստվածային շնորհ է, այլ կենսաբանական երկարատև զարգացման արդյունք։ Միաժամանակ մարդը կենսաբանորեն ոչ լիարժեք էակ է, որովհետև նա, ի տարբերություն կենդանիների, ծնվում է զրկված կենսաբանական հարմարման անհրաժեշտ այն միջոցներից, ինչերով օժտված են կենդանիները, որը և նրանց դարձնում է ուժեղ։ Բնության մեջ բոլոր կենդանի էակները ստեղծված են նպատակահարմար, այդ պատճառով էլ նրանց վարքն արտաքին միջավայ-

րում ընթանում է առանց հակասությունների: Մարդը բնության միակ էակն է, որը զրկված է կենսաբանական հարմարման անհրաժեշտ միջոցներից, նա բնությունից ծնվում է մերկ, անպաշտպան, անորոշ, անկազմակերպ վիճակով, որը նրան մղում է ստեղծելու այլ պայմաններ: Մարդը, որպեսզի պահպանի իր բնական գոյությունը, ծագում է դուրս գալ կենսաբանական անհարմար վիճակից, ելք է փնտրում՝ հաղթահարելու համար իր բնական սահմանափակությունը և ստեղծում է կյանքի համար անհրաժեշտ նոր միջավայր, նոր աշխարհ: Բնական սահմանափակությունը հիմնական պատճառն է մարդու սկստիվության և աշխատանքային գործունեության: Այս տեսակետից Ա.Գելենը նշում է, որ մարդը նույնիսկ իր նախնական, ելակետային, կենսաբանական վիճակում նախասահմանում է իր գործունեության կուլտուրական կողմը: Նրա կարծիքով բնությունը մարդուն նախասահմանել է որպես մարդ և ոչ թե կենդանի, քանի որ «մարդը բնությունից հատուկ տեսակի արդյունք է», «մարդը բնությունից արդեն ոչ բնական է»: Այդ պատճառով էլ մարդը չի կարողանում հարմարվել բնական միջավայրին, կենդանական ապրելակերպին և անջատվելով բնությունից՝ ստեղծում է իր երկրորդ բնությունը՝ հասարակությունը: Ամերիկացի նշանավոր սոցիոլոգ Բերգերի կարծիքով մարդն իր կենսաբանական կեցությունը հաղթահարելու նպատակով ստեղծում է արհեստական համակարգեր՝ ընտանիք, պետություն, քաղաքականություն, բարոյականություն, իրավունք, կրոն և այլն: Ինչպես Հեգելն է ասել, մարդը ծնվում է երկու անգամ, առաջինը՝ բնությունից, երկրորդը՝ հոգուց, բայց ամեն մեկս պետք է ձգտենք ավելի կատարյալ դառնալ, քան մեզ ստեղծել է բնությունը: Բնապաշտպանական տեսության կողմնակիցները պնդում են, որ մարդը, առաջանալով բնությունից, մշտապես մնում է որպես բնական էակ: Ժան Մարիտենի կարծիքով ժամանակակից քաղաքակիրթ մարդը, դիմակը հանած, նման է վայրի գազանի: Արևմտահայ փիլիսոփա Կակոյանի մեկնաբանությամբ. «Մարդու էվոլյուցիան չի նշանակում նրա զարգացում, քանի որ ժամանակակից մարդն իր էությանը նույնն է, ինչ քարե դարի մարդը»¹: Մարդու հոգևոր աշխարհի խոր գիտակ Զ.Ֆրոյդը հիշեցնում էր, որ մարդու մեջ ամուր նստած են նախնադարյան մարդկանց վայրի բնազդներն ու կանչերը, այդ պատճառով էլ մարդուն ի սկզբանե ներհատուկ են եսասիրական բնազդներն ու հակումները. «Նախապատմական դարերի մարդը անփոփոխ ձևով շարունակում է

¹ Ե.Կակոյան, Բացարձակության տեսություն, Լոս Անջելես, 1987, էջ 38:

ապրել մեր անգիտակցականում»²:

Ֆրոյդի կարծիքով էգոիզմը մարդու և մարդկային հարաբերությունների հիմնական սկզբունքն է. ցանկացած հասարակարգում մարդը, անկախ իր դրությունից և գործունեությունից, ընդմիշտ մնում է էգոիստ: Մ.Էնգելզարդը նույնպես գտնում էր, որ նախնադարյան հասարակարգի քայքայման ժամանակաշրջանից սկսած՝ մարդկության պատմությունն ընթացել է մարդուն ներհատուկ էգոիստական բնագրի զարգացման ուղղությամբ: Էգոիզմի հայտնի տեսաբան Մ.Շտիրները ենթադրում է, որ ժամանակային տեսակետից էգոիզմը նախորդել է ալտրոիզմին (այլասիրությանը), հետևաբար այն ավելի բնական է, քան ալտրոիզմը: Նա իր «միակը և իր սեփականությունը» աշխատության մեջ գրում է. «ինձ համար ոչինչ չկա ինձանից բարձր»³: Էգոիզմը համարելով մարդու ինքնապահպանման կարևոր բնական բնագր՝ ինդիվիդուալիզմի ներկայացուցիչները նշում են, որ ինչպես Արեգակնային համակարգն իր կարգավորվածությունը ստանում է համաշխարհային տիեզերական ձգողության օրենքից, այնպես էլ հասարակությունը կարող է ներդաշնակ զարգանալ, եթե մարդիկ իրենց գործունեության մեջ ղեկավարվեն անձնական շահի հիմնական էգոիստական սկզբունքով:

Ա.Շեֆստերին ենթադրում է, որ մարդը ծնվում է երեք տեսակի հույզերով՝ բնական, էգոիստական և չեզոք, կախված դրանց միավորումից, մարդը կարող է լինել կամ էգոիստ, կամ ալտրոիստ: Ա. Հոֆմանը նույնպես, էգոիզմը մեկնաբանելով որպես ինքնապահպանման բնագրի արտահայտություն, գրում էր. «Հասարակությանը իրական վտանգ է ներկայացնում մեր հիմնական բնագրը՝ ինքնապահպանման բնագրը: Ծնվելով այդ բնագրով, մենք, որպես անհատ մեր մեջ ունենք էգոիզմի վիթխարի դոզա»⁴: Կենսաբաններ Կ.Լորենցը և Ռ.Արդրին, ուսումնասիրելով մարդու կենսաբանական առանձնահատկությունները, հայտնում են այն մասին, որ մարդուն բնությունից ներհատուկ են վայրի, չսանձահարվող բնազդներ, որոնք ուղեկցում են նրան ողջ կյանքի ընթացքում և առաջ բերում սուր հակասություններ հասարակության մեջ: Կ.Լորենցը պնդում է, թե դեռ վաղ քարե դարից իր բնույթով կործանարար ագրեսիվ բնագրը, որպես վատ ժառանգություն, մինչև այսօր էլ նստած է մարդկանց արյան մեջ: Ռ.Արդրին գրում է այն մասին, որ գիշատիչ գազանի բնագ-

² Цит. по: **К. Шварцман**, Этика... без морали, М., 1964, с. 191.

³ **М. Штернер**, Единственный и его собственность, СПб., 1907, с. 230.

⁴ См'а **А. Петров**, Эгоизм, М., 1969, с. 39.

դը, որը չի գտնվում բանականության ամբողջական հսկողության տակ, կարող է արգելքներից ազատվելով հանգեցնել ոչ միայն սուր կոնֆլիկտային իրադրության, այլև մարդկային ցեղի ոչնչացման, մինչև այնտեղ, որտեղ «Մեծ և ողբերգական ռասան կվերանա Երկրի երեսից»⁵:

Մարդու ծագման հարցի բացատրության նոր մոտեցում է ցուցաբերել ֆրանսիացի փիլիսոփա Տիար դը Շարդենը, որի կարծիքով մարդը ոչ թե աշխարհի անշարժ կենտրոնն է, այլ էվոլյուցիայի առանցքն ու գագաթը, «կենսաբանական մեծ սինթեզի գագաթը, ինքնագիտակցության հասած էվոլյուցիա»⁶: Նա մարդու ծագումը մեկնաբանում էր նախակյանք-կյանք-գիտակցություն կորագծով՝ նշելով, որ մատերիան հենց սկզբից ենթարկվում է «բարդացման» կենսաբանական հզոր օրենքին: Նա պաշտպանում էր այն տեսակետը, որ կյանքն ըստ էության սկսվում է բջջից, ինչպես ատոմն անկազմակերպ մատերիայի հատիկն է, այնպես էլ բջիջը՝ կյանքի: Վերլուծելով կյանքի և մարդու առաջացման էվոլյուցիայի բոլոր փուլերը՝ Տիար դը Շարդենը նկատեց, որ մինչև կենդանի էվոլյուցիոն գործընթացն ընթացել է առանց ընդհատումների, սակայն շարունակական ընդհատվում է մարդու առաջացմամբ. «բջիջը մարդ է դառնում, կյանքի հատիկից կազմավորվում է մտքի հատիկը»⁷: Սակայն, թե ինչպես է բիոգենեզից անցում կատարվում պսիխոգենեզի, և ինչպես է հոգեկանը հասնում գիտակցության մակարդակի, էվոլյուցիոն այդ բարդացող հոսքի պատճառներն ու գործոններն անհայտ են գիտությանը: Նա միանգամայն տեղին է ընդգծում այն փաստը, որ էվոլյուցիայի գործընթացում մարդուց ցածր գտնվող բուսական ու կենդանական տեսակները բնագետները կարողանում են դասակարգել զուտ ձևաբանական հատկանիշներով, բայց մարդուց սկսած ծագում են դժվարություններ, որովհետև մարդու տեսակի երկու՝ բնական և հոգևոր կողմերն իրար հետ կապելու ոչ մի փորձ չի հաջողվել⁸: Այս տեսակետից նա հանգում է այն հետևության, որ «ինչքան էլ փորձեք պարզել մարդու ծագման հիմնախնդիրը, սակայն դրանով չի լուծվի մարդու հիմնախնդիրը»⁹:

Դեռևս իր ժամանակին Լամարկը նկատել էր էվոլյուցիոն շարքում տեսակների միջև գոյություն ունեցող միջանկյալ հատվածները, մասնակի «դադարները»: Ժամանակակից մարդաբանները մտահոգված փորձում են գտնել

⁵ В. Холличер, Человек и агрессия, М., 1975, с. 107.

⁶ Տիար դը Շարդեն, Մարդու ֆենոմենը, Երևան, 2000, էջ 186:

⁷ Նույն տեղում, էջ 142:

⁸ Նույն տեղում, էջ 144:

⁹ Նույն տեղում, էջ 157:

բնական էվոլյուցիայի «անբավարար օղակը», որը հնարավորություն կտար լուսաբանելու մարդու ծագման իրական պատկերը:

Եթե նատուրալիստական ուղղության մեկնաբանությամբ մարդը ծագել է կենդանական որևէ տեսակից կամ կենդանական աշխարհի զարգացման ընդհանուր օրինաչափությունից, հետևաբար բնությունը մարդու առաջացման գենետիկ և փաստական նախադրյալն է, ապա սոցիոլոգիզմի ուղղության մեջ կարևորվում է սոցիալական գործոնի դերը մարդու ձևավորման բարդ գործընթացում:

Սոցիոլոգիզմի ուղղության տեսաբանները, բացարձակացնելով սոցիալական գործոնի դերը մարդու առաջացման գործընթացում, պնդում են, որ մարդը բնությունից ծնվել է որպես հասարակական էակ: Բնությունից մարդու մեջ դրված է նրա սոցիալական, հասարակական էությունը: Համաձայն սոցիոլոգիզմի՝ բնականը միայն նախադրյալ է մարդու ծագման համար, սակայն մարդու ձևավորումն ու հետագա զարգացումն ընթանում են հասարակական կյանքի օբյեկտիվ պայմանների, սոցիալական միջավայրի վճռական ներգործության միջոցով: Սոցիոլոգիական ուղղության կողմնակիցները գտնում են, որ մարդուն օրգանապես ներհատուկ է սկզբնական, չպայմանավորված գործողությունը, որի շնորհիվ մարդը, աստիճանաբար անջատվելով բնությունից, ստեղծում է իր երկրորդ բնությունը՝ հասարակությունը կամ արհեստական բնությունը: Սոցիոլոգները կարծում են, որ բնական, նախապատմական վիճակից հասարակական վիճակի անցման գործում վճռական դեր ունի ինքը՝ մարդը: Սոցիոլոգիական տեսության ներկայացուցիչները գտնում են, որ եթե մարդը չառանձնանար կենդանական աշխարհից, կենսաբանորեն չինքնատարվեր բնությունից, ապա երբեք վեր չէր բարձրանա կենդանական աշխարհից և չէր ձևավորվի որպես լիարժեք մարդ: Պ.Լաֆարգը նշում էր, որ մարդու տեսակային էությունը սոցիալական հաղորդակցումն է¹⁰:

Մարդը հասարակական էակ է ոչ այն պատճառով, որ մարդ է դառնում հասարակության մեջ, այլ այն, որ միայն հասարակական կյանքում նա կարող է իրականացնել «բնությունից» իրեն տրված հնարավորությունները: Անժխտելի է այն փաստը, որ բնությունը մարդկանց օժտում է տարբեր շնորհներով, միանգամայն տարբեր հատկություններով և հնարավորություններով, որոնք, սակայն, ոչ մի նշանակություն չունեն, եթե հասարակությունը չի նպաստում

¹⁰ П. Лафарг, За и против коммунизма. Собственность и ее происхождение, М., 1959, с. 68.

մարդու լավագույն որակների զարգացմանը: Այսինքն՝ սոցիոլոգները պնդում են, որ բնության տվածը դեռևս քիչ է, այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել, թե ինչպես է կառուցված հասարակությունը, ինչպես է մարդը հարաբերում հասարակությանը, և վերջինս մարդու զարգացման համար ինչ պայմաններ է ստեղծում: Հարցի պատմական քննարկումը բերում է այն համոզման, որ սոցիալական էվոլյուցիայի ցածր աստիճանից բարձրին անցմանը զուգընթաց ընդլայնվում են մարդու զարգացման սոցիալական հնարավորությունները: Պատահական չէ, որ արտաքին սոցիալական միջավայրից մարդու կախվածության գաղափարն ընկած էր ինչպես անցյալի, այնպես էլ ժամանակակից սոցիոլոգիական տեսությունների հիմքում: Ֆրանսիական լուսավորիչները, ելնելով արտաքին միջավայրի որոշիչ դերից, ասում էին, որ մարդը ծնվում է իր բնույթով բարի, իսկ չար կամ արատավոր է դառնում հասարակության պայմանների ազդեցության ներքո: Ժ.Ժ.Ռուսոն գտնում էր, որ «Չարիքի գլխավոր աղբյուրը անհավասարությունն է: Անհավասարությունից ծագում է հարստությունը ... հարստությունից ծնվում են ճոխությունն ու անգործությունը»¹¹: Տարբերելով մարդու բնական ու հասարակական վիճակները՝ Ռուսոն գրում է. «Ես նկատում եմ երկու անհավասարություն մարդկային ցեղում. մեկը անվանում են բնական կամ ֆիզիկական, քանի որ այն տրված է բնությունից, մյուսը կարելի է անվանել բարոյական կամ քաղաքական, քանի որ այն կախված է պայմաններից և ծայրահեղ ձևով դարձել է օրինական՝ մարդկանց համաձայնությամբ»¹²:

Նրա կարծիքով մարդուն բնորոշ է ինքնակատարելության ընդունակությունը, որն իր հերթին բերում է մյուս ընդունակությունների զարգացման՝ լեզվի, մտածողության և այլն: Ֆրանսիական մատերիալիստները պաշտպանում էին այն տեսակետը, որ մարդն արտաքին միջավայրի արգասիք է, մարդը չի ծնվում այս կամ այն կերպ, այլ դառնում է այդպիսին սոցիալական միջավայրի ներգործության պատճառով, հետևաբար, եթե լավ օրենքների միջոցով փոխվի արտաքին միջավայրը, ապա կփոխվի նաև մարդու բնույթը: Մարքսիզմի տեսության մեջ բացարձակացվում է սոցիալական միջավայրի և սոցիալական գործոնների դերը: Մարքսիզմը ելնում է այն տեսակետից, որ եթե մարդու ծագումը չունենար իր նախապատմությունը, ապա այն առեղծվածային կմնար, իսկ նախապատմությունը մեզ տանում է կենդանական աշխարհ, որտեղ

¹¹ Ж.Ж. Руссо, О причинах неравенства, М., 1907, с. 19.

¹² Նույն տեղում, էջ 25:

մարդը, Մարքսի արտահայտությամբ, «դեռ կիսամարդ, դեռ կիսավայրենի», սակայն իր գործունյա բնույթի շնորհիվ դառնում է հասարակական էակ: Նա գտնում էր, որ կենսաբանական պահանջմունքները և դրանց բավարարման պահանջը կյանքի է կոչել սոցիալական այնպիսի կարևոր գործոն, ինչպիսին աշխատանքն է: Համաձայն Մարքսի՝ կյանքի համար նախ անհրաժեշտ են սնունդ, հագուստ, բնակարան և այլն, հետևաբար առաջին պատմական ակտը արտադրությունն է այն միջոցների, որոնք անհրաժեշտ են այդ պահանջմունքները բավարարելու համար, բուն նյութական կյանքի արտադրության համար: Մարքսը նշում էր, որ մարդը ծնվում է հասարակության մեջ, նրանից ստանում այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է իր զարգացման համար, այսինքն՝ մարդն ամբողջությամբ կախված է հասարակությունից և հանդես է գալիս որպես հասարակական հարաբերությունների ամբողջություն: Ժխտելով մարդու բնույթի անփոփոխության մասին բնապաշտական տեսակետը՝ նա գտնում էր, որ մարդկության ողջ պատմությունը ոչ այլ ինչ է, քան մարդկային բնության անընդմեջ փոփոխություն: Ելնելով մարդու բնական ու հասարակական կողմերի միասնությունից՝ Մարքսը գրում էր. «Մարդկանց հասարակական պատմությունը միշտ նրանց անհատական զարգացման պատմությունն է, անկախ նրանից՝ մարդիկ գիտակցո՞ւմ են այն, թե՞ ոչ ...»¹³:

Սակայն նա գերազնահատում էր սոցիալական միջավայրի դերը՝ նշելով, որ մարդու ակտիվության բովանդակային կողմը ոչ թե նրա մեջ է, այլ սոցիալական միջավայրի, օբյեկտիվ պայմանների և պատմական գործընթացի օբյեկտիվ օրինաչափության մեջ: Այդ պատճառով էլ փիլիսոփաները քննադատում են Մարքսին՝ ասելով, որ նրա փիլիսոփայության մեջ տեղ չկա մարդկային անհատականության համար, այստեղ անձը զոհվում է հանուն զանգվածի և դասակարգի: Մարքսիզմը բնութագրելով որպես գոեիկ սոցիոլոգիզմ՝ հոգեբաններն ու գենետիկները պնդում են, որ կենսաբանական գործոնները, գենոտիպը և խառնվածքը մարդուն տալիս են առանձնահատուկ, անկրկնելի գծեր: Կենսաբանական գործոնները կարող են անհատի հասարակական դիրքի բարձրացման կամ անկման պատճառ լինել: Ելնելով սոցիալականի հանդեպ կենսաբանականի առաջնայնության սկզբունքից՝ Զ.Դյուին, Ու.Ջեյմսը արտահայտում են այն տեսակետը, որ սոցիոմշակութային միջավայրը չի փոխում մարդու բնությունն ու էությունը, որովհետև մարդուն ներհատուկ են սոցիալական միջավայրից անկախ բնածին, տեսակային առանձնահատուկ գծեր:

¹³ См. К. Маркс, Ф. Энгельс, Сочинения, т. 27, сс. 402-403.

Սոցիոլոգները, ընդհակառակը, կարծում են, որ մարդու անհատական վարքն ավելի շատ կախված է սոցիալական միջավայրի ազդեցությունից, քան անհատի կամքից ու գիտակցությունից: Սոցիալ-հոգեբանները գտնում են, որ սոցիալական հարաբերությունները ձևավորվում և բնորոշում են մարդու անհատականության նույնիսկ անհասանելի խորքերը, հետևաբար սոցիալականն ու անհատականը ոչ միայն չեն բացառում իրար, այլև անհատականությունը դրսևորվում է հենց սոցիալականացման ընթացքում:

Ա.Շոպենհաուերը կարծում է, որ հասարակությունը, ելնելով օրենքի առաջ բոլորի հավասարության սկզբունքից, փաստորեն առաջ է բերում անհավասար ընդունակությունների հավասարեցում: Նա նշում է, որ բնությունից բոլոր մարդիկ ծնվում են տարբեր մտավոր ու բարոյական հատկություններով, իսկ հասարակությունը բոլորին դնում է նույն հարթության վրա կամ արհեստականորեն մարդկանց բաժանում դասերի և կարգերի, որը տրամագծորեն հակադիր է բնության տվածին: Շոպենհաուերը ճիշտ է նկատել, որ այս դեպքում. «Նրանց վիճակը, որոնք բնությունից ցածր են, հասարակության մեջ դառնում են լավ, և այն քչերին, որ բնությունը բարձր է օժտել, հասարակության մեջ մնում են ստվերում, դրա համար էլ լավ մարդիկ փախչում են հասարակությունից»¹⁴:

Իսկ հասարակությունից փախուստը հանգեցնում է միայնության, մեկուսացման, օտարման սոցիալ-հոգեբանական բարդ վիճակի, որից դուրս գալու համար մարդը պետք է կարողանա հաղթահարել ինչպես հասարակության արտաքին ուժերին, այնպես էլ իր հոգևոր ուժերին: Այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել մարդու հոգեբանական առանձնահատկությունները, հասկանալ, որ մարդը ոչ միայն բնական և սոցիալական, այլև հոգևոր էակ է, ունի ոչ թե երկակի, այլ եռակի, բազմակի բնույթ: Մարդը կազմված է տարբեր շերտերից՝ բնական, կենսաբանական, ֆիզիկական, հոգևոր, գիտակցական, սոցիալական, բանական և այլն, որոնց միջև թեև գոյություն ունեն անխզելի կապ և միասնություն, սակայն մարդու վերը նշված կողմերը զարգանում են անհամաչափ՝ բնական զարգացման տեսակետից հետ է մնում, իսկ հասարակականն առաջ է անցնում: Թեև բնական, կենսաբանական նախադրյալներն անհրաժեշտ են եղել մարդու ձևավորման գործընթացում, հիմք են հանդիսացել մարդու հասարակական գոյության համար, բայց զարգացման որոշակի աստիճանում հասարակականն առաջ է անցնում բնականից, իրեն ենթարկում

¹⁴ А. Шопенгауэр, Афоризмы и максимы, Ленинград, 1991, сс. 118-119.

բնականը, որի հետևանքով էլ մարդկային կյանքում առաջ են գալիս խոր հակասություններ: Մարդու բնական ու հասարակական, անհատական և սոցիալական բնույթի հակասությունը հավերժ է, ինչպես հավերժ է կյանքը, սակայն այդ հակասության լուծումը կամ հաղթահարումը կարող է հանգեցնել հասարակական առաջընթացի: Մշակութաբանները գտնում են, որ մարդու բնական էվոլյուցիան ավարտված է, մարդը՝ որպես կենսաբանական էակ, արդեն ավարտուն է, սակայն որպես հասարակական էակ դեռ զարգացման անսահման հնարավորություններ ունի: Իրոք, անժխտելի է այն հանգամանքը, որ մարդու սոցիալական էվոլյուցիան դեռ շարունակվում է, և մենք չգիտենք, թե այն ինչի կհանգեցնի՝ կատարելությա՞ն, թե՞ անկման: Խելամիտ կլինի հետևել Մ.Ավրելիոսի այն դրույթին, որ բավական է խորհել այն մասին, թե ինչպիսին պետք է լինի մարդը, ժամանակն է դառնալու այդպիսին:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննարկվում են մարդու ծագման վերաբերյալ գոյություն ունեցող բազմաթիվ տեսություններից միայն գիտության մեջ առավել տարածված նատուրալիզմի և սոցիոլոգիզմի տեսական հայեցակետերը: Վերլուծության ժամանակ բացահայտվում են երկու կոնցեպցիաների միակողմանիությունը, նրանց բացարձակացումը՝ նշելով նրանց դրական և թերի կողմերը:

Բանալի բաներ – անտրոպոսոցիոգենեզ, հասարակապաշտական, բնապաշտական, հասարակական, սոցիալական, բնական էվոլյուցիա, սոցիալականացում, հակասություններ:

ПРОБЛЕМА АНТРОПОСОЦИОГЕНЕЗА. ВОПРОС О ВОЗНИКНОВЕНИИ ЧЕЛОВЕКА

РАЗМИК СААКЯН

Из существующих в науке многих теорий о возникновении человека в настоящей статье анализируются наиболее распространенные теоретические концепции натурализма и социологизма. При анализе раскрываются односторонность концепций, их абсолютизация, отмечаются их сильные и слабые стороны.

Ключевые слова – антропосоциогенез, натурализм, социологизм, социальное, общественное, естественная эволюция, социализация, противоречие.

THE ISSUES OF ANTROPOSOCIOGENEZ

SAHAKYAN RAZMIK

The article considers from all existing theories concerning the origin of man (our species) the most popular scientific concepts: naturalism and sociologizm. The investigation establishes the one-sidedness, flawlessness of both concepts indicating the positive and negative aspects of each.

Key words - antroposotsiogenez, of love of society, naturalism, public, social, natural evolution, socialization, contradictions.